

Skatan som satte eld på Gårdstånga by

Nattmannen Daniel Bollviksson vandrade raskt fram på Gårdstånga byväg. Han var uppklädd i sin bästa stass. Han hade fått bud att infinna sig hos åldermannen i byn, och det var dit han

var på väg. Daniel visste att det var en av de större gårdarna i byn, och när han var framme knackade han försynt på den pråliga dörren som strax därefter öppnades av åldermannen själv. Daniel tog av mössan och bockade, och åldermannen bjöd honom komma in.

Jo, det är så här att vi vid ett bymöte för några dagar sedan bestämde att Daniel skulle befria oss från den mängd svarta fåglar, och då allra helst skatorna, som av någon orsak har invaderat trakten. Han får naturligtvis skottpengar på de fåglar han skjuter. Daniel lovade åldermannen att han genast skulle förbereda och räknade med att komma igång om ett par dagar.

Den 15 april 1773 på förmiddagen lade Daniel ut lite bete vid gård nr 13. Det blåste en frisk vind den här dagen, men det var bra för då hade fåglarna svårt att känna lukten av att något var fel. Efter att ha lagt ut maten ställde sig Daniel på pass bakom några höga buskar. Han hade laddat bössan så att kulorna skulle sprida sig och räknade med att mer än en fågel skulle lämna det jordiska.

Det dröjde en stund innan den första fågeln landade. Sedan kom det fler och fler. Daniel tog sikte och brände av bössan. Och precis som han räknat ut så stöp ett antal fåglar. Men en av skatorna lyckades vinglande lyfta ett antal meter upp i luften för att slutligen störta med brinnande vingar rakt ner på halmtaket på gård nr 13.

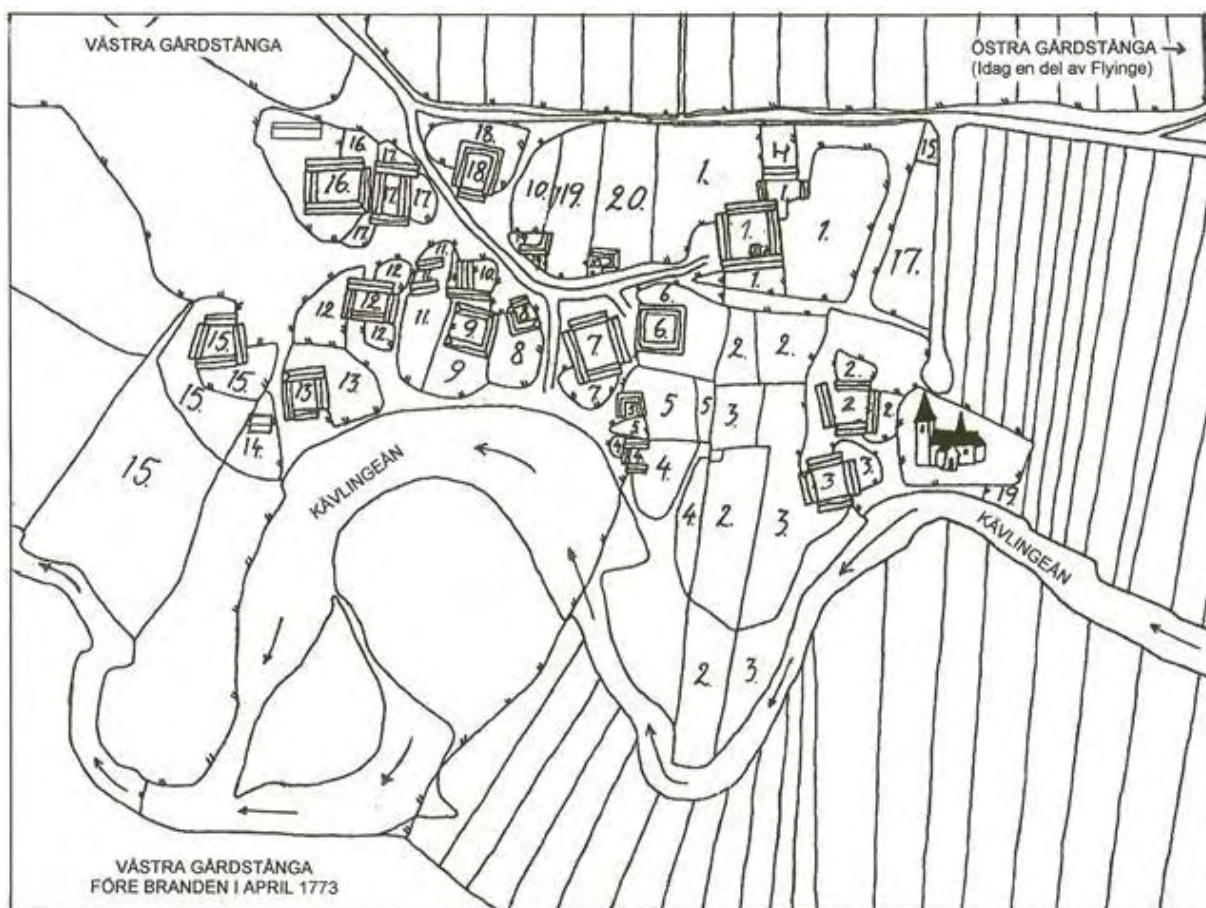
Efter några minuter flammade en eldslåga upp, och snart stod hela den kringbyggda gården i ljusan låga. Rök och gnistor for högt upp i skyn och itänd halm fullkomligt hoppade från hus till hus. Trots att man bildade langarkedja från ån lyckades man inte hejda elden. Efter drygt femton minuter stod, förutom gård nr 13, även gårdarna nr 12, 16, 17 och 18 samt gatuhuset nr 10, 11 och 14 i full låga. Ytterligare ett onumrerat gatuhus på nr 16 brann ner till grunden.

På gård nr 13 innebrändes 17 får och 2 nötkreatur samt en sugga med grisar. På nr 12 fick 2 kalvar och en mängd gäss och gässlingar sätta livet till.

Den förvarade säden i ladorna brann delvis upp, och det man fick ut dög varken till utsäde eller bröd.

På vardera nr 13 och 18 kunde man med stor möda rädda en kista, allt annat brann upp. Efter det att elden slocknat kunde man konstatera att 74 yngre och äldre personer blivit hemlösa och brödlösa. Dock skadades ingen människa.

Vad som hände nattmannen Daniel Bollviksson förtäljer inte böckerna, men han lydde bara order. Vem kunde ana att en liten svartvit fågel skulle lägga halva Västra Gårdstånga i ruiner?

Västra Gårdstånga före branden i april 1773. Avritad från skifteskartan år 1764.

På den tiden fanns ett Västra Gårdstånga och ett Östra Gårdstånga. Det västra är idag Gårdstånga medan det östra är en del av Flyinge. Omkring år 1590 förenades Gårdstånga och Holmby till ett pastorat med Gårdstånga som moderförsamling.

I de båda kyrkornas böcker åren 1761 – 1838 har prästen nedtecknat händelser som är rena guldgruvan för släktforskare. Här följer ett litet axplock.

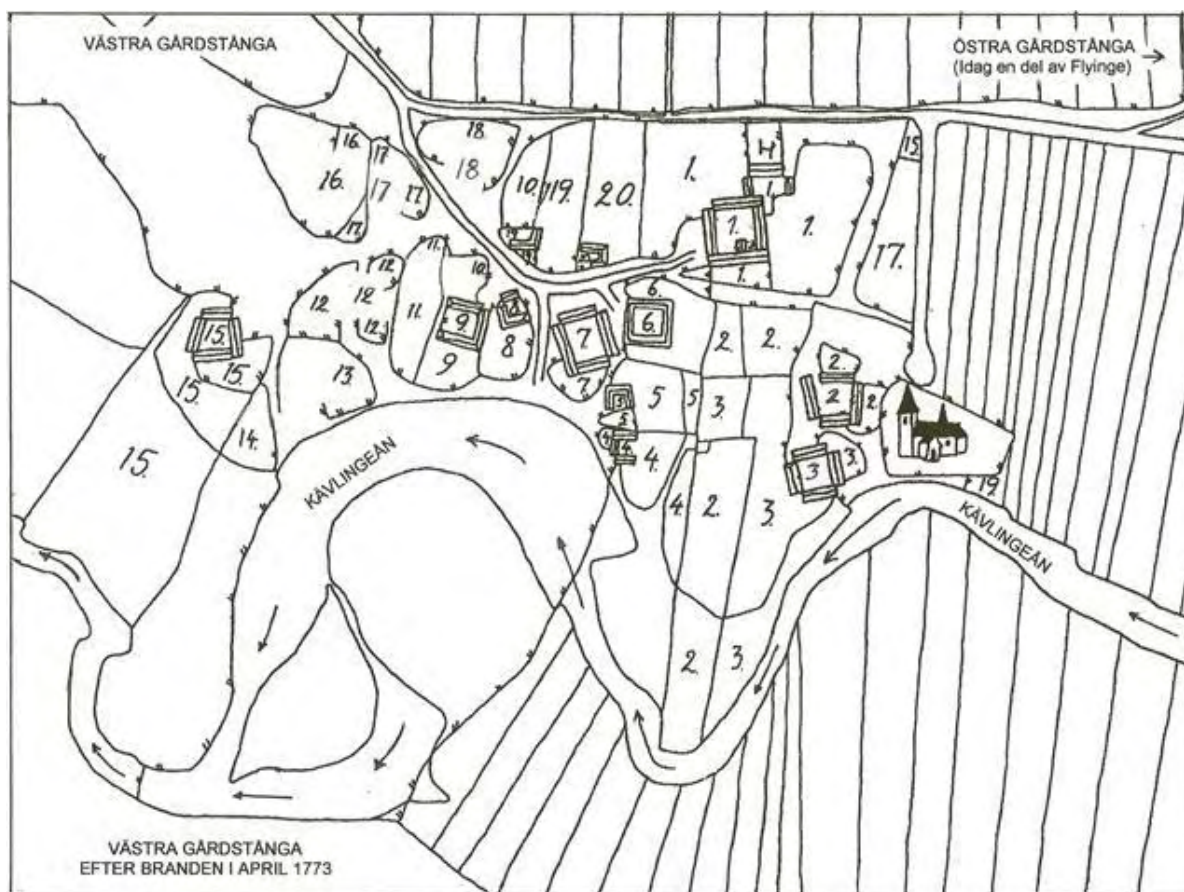
Således skriver prästen att den 8 april 1764, femte söndagen i fastan, stod postgossen Truls Tykesson ifrån Getinge, 16 år gammal, i Gårdstånga kyrka och erhöll Herrens Heliga Nattvard och blev därefter skriftad och avlöst.

Den 8 mars samma år hade Truls fått sin dom av Kongl. Göta Hovrätt att bli straffad med 30 par spö i Hörby och sedan arbeta på Landskrona fästning under 6 år. Detta på grund att han utur brev borttagit 129 daler Banco-Transport-Sedlar.

Hans husbonde Nils Åkesson i Getinge som vetat om att Truls öppnat två brev och stulit pengarna skulle betala tillbaka dessa.

Postbonden Nils Åkessons son Jöns Nilsson, 21 år gammal, som också visste att Truls tagit pengarna och för hans räkning förvarat 2 daler, dömdes till 6 par spö.

Sjätte söndagen efter Påsk 1764 stod drängen Christian Andersson Sjöland och husmannen Per Vinström, båda från Vrams socken i Gärds härad, i Gårdstånga kyrka. De hade stulit en ko

Västra Gårdstånga efter branden i april 1773. Avritad från skifteskartan år 1764.

och sedan sålt den i Getinge. Sjöland blev straffad med 40 par spö och hans medhjälpare Vinström med 24 par spö.

Den 19 juli 1767 avled i Getinge Anders Jönssons son Jöns, som var 2 år och 7 månader gammal, i en märklig händelse.

Grannen Sven Jönssons hustru Gunilla Nilsson hade tagit upp Jöns för att skydda sitt eget barn då de båda barnen råkat i luven på varandra. Rasande satte hon ner Jöns i marken varefter hon med bittra ord sade: ”Jag skall sätta dig så fan skall regera dig”. Följande morgon hittades Jöns död i sängen.

Den 23 oktober 1767 frikändes Gunilla Nilsson av Tingsrätten i Dalby från allt ansvar till gossens död. I en skrivelse hade nämligen Ludvig Hünemöder, kirurg i Lund, bekräftat att Jöns dött av slag. (Anders Jönsson är en avlägsen släkting på min mors sida.)

Drängen Matthis Kirstensson, ”vistande på Hvidarp av barmhärtighet”, hade sänts till Lund i ett ärende. När han återkom fanns det ingen båt som kunde ro honom över Hvidarpsån. Han tog av sig alla kläderna och lade dem prydligt vid åkanten, överst det han hämtat i Lund. Sedan började han simma över ån. På kvällen den 16 april 1797 saknades han, och i flera dagar letade man efter honom. Först den 16 maj återfanns han död i vassen. Han begravdes den 17 maj och var då 40 år gammal.

Det var inte bara mord, rån och drunkningsolyckor i Västra Gårdstånga. Den 28 december 1801 kom drängen Jöns Pålsson från Hunneberga ridande i farlig fart och i en korsning red

han omkull fattighjonet krämerskan änkan Elin Nilsson som därefter låg till sängs till sin död den 19 januari 1802.

Nils Pålsson fick som straff 14 dagar sittande på vatten och bröd. Enligt prästen hade hans oförsiktiga ridande i korsvägen givit Elin Nilsson sådana kroppsskador att de påskyndat hennes död. Hon bodde i Getinge och var 102 år gammal.

I grannbyn Östra Gårdstånga kom på eftermiddagen den 13 september 1791 elden lös hos smeden Måns Grönvall. Man försökte dämpa elden med brandhakar, men det råde brist på vatten och efter en lång tids torra var halmtaken snustorra. Det blåste också en tämligen stark nordvästvind som gjorde att huset, samt ytterligare ett som var sammanbyggt med smedens, brann utan kontroll.

Blåsten förde också itänd halm över den breda bygatan till hemmanet nr 7. Efter 4 timmar kunde man konstatera att hemmanen nr 3, 4, 5, 6 och nämnda nr 7 hade brunnit ner. Därmed blev omkring 50 personer husvilla.

Branden hade uppkommit i en dold springa på smedjeskorstenen i höjd med taket. Smeden blev vid domstolen dömd till böter och ersättning.

Den 31 juli 1792 saknades inte vatten. Klockan ett på dagen seglade det upp över Holmby by ett oväder med åska, regn och hagel. Hagel stora som hasselnötter slog ner allt i form av gröda. Kålens och tobaksplantornas blad genomborrades eller slogs av. Säden nedslogs till marken.

Bäcken i Holmby, som var uttorkad, svällde till i både höjd och styrka och förde med sig svin och kalvar som gick på bete i en dalgång. Två svin omkom och hittades i Kävlingeån där bäcken från Holmby rann ut. Norr om kyrkan blev det djupa fåror i marken där vattnet vällde fram. Där det var skugga låg det hagel kvar till dagen efter. Det var ett märkligt oväder då det bara drabbade Holmby, för på sin väg österut blev det endast en beskedlig regnskur.

I Holmby fanns det flygsand och många drabbades. Därför sådde man fure frö och sandhavre invid kyrkan både år 1791 och 1792. Träden står där än idag.

Holmby fure. Skogen ligger inne i byn och nära kyrkan.

KYRKORNA

Gårdstånga kyrka har sitt ursprung från senare delen av 1100-talet. Byggnaden har rektangulärt långhus, lägre och smalare kor samt halvrund absid i öster. Murarna är av gråsten och på 1400-talet har korsvalv slagits i kyrkorummet. Själva byggnaden är inte särskilt märklig, det märkliga finns inne i kyrkan. Mellan 1609 och 1628 uppfördes altaruppsats, predikstol, dopfunt med baldakin, bänkinredning och kapellskrank. Det sistnämnda skiljer gravkoret från kyrkan och är unikt då det inte finns något liknande vare sig i Sverige eller utlandet. Allt detta har tillverkats av träsnidaren Jacob Kremberg på beställning av Anna Brahe på Viderups gods. Hon lät bygga gravkoret till minne av sin avlidne make Steen Maltesen som dog efter ett fälttåg mot svenskarna den 22 augusti 1611 på Kalmar slott.

Gårdstånga kyrka.

Efter Anna Brahes död 1635 övergick Viderup till släkten Ramel.

”Den 3 april 1799 avled Herr Hans Malthesson Ramel från Hvidarp. Han hade i livstiden varit ägare till säterierna och godsen Malthesholm, Åsum, Wästerstad, Thulesbo, Öfvedskloster, Svansjö, Löparöd, Lönshult, Sölfåkra, Hvidarp och Zireköpinge. Han blev värdigt begravnen i Gårdstånga kyrka den 30 i samma månad och därefter nedsatt i Familie Grafven. Han var 74 år, 9 månader och 1 dag gammal.” Detta har prästen antecknat i kyrkoboken.

Även Holmby kyrka uppfördes på 1100-talet. Byggnaden revs i slutet av 1800-talet då en ny kyrka byggdes. Endast tornet, som uppfördes under medeltiden, fick vara kvar, medan de övriga delarna av kyrkan invigdes 1873. På tornets södersida sitter en figur, huggen i ett stycke, och som har vissa likheter med ”Jätten Finn” i Lunds domkyrka.

Invid kyrkan står en runsten med ett inhugget kors. Stenen hör till de stumma vittnesbörden om kristendomens framträngande i Skåne redan på 900-talet och följande århundrade. Den är från 1025 – 1050 och har inskriptionen: ”Sven reste denna sten efter Torger, sin fader”.

Runsten vid Holmby kyrka.

Skånsk bondgård.

Brevet läkaren skickade till domstolen i Dalby, vilket frikände Gunilla Nilsdotter. (Se den 19 juli 1767.)

Enligt följande bevis som är uttalande af jaguar-platzen,
Gillebrandts anmaldan af ena holl Geringa, af en
af bevisliga of ägna af den äro gammalt sofa be-
sväradt Gattat anmaldan 1718 of 19 hujus. Jästa ma-
nären of lidit, of handig slaga underförelt af,
wäll in, som utvärdat på detta bevis. Ja
fint ingan annan dödsfall af fall, på af be-
vis utvärd af slag, Gundan dan darta fördömt fi-
dan. angaf 6 timmer, af sorda wijdering. of
Convulsioner af föräldran andaf igien dänst.
Swagant äfta, föst, dan ma sidan, Mayan
of wijdering, was bea of wott förgat, of allen
ja wäll in som utvärdat dalar fante frit
of fünde, äfadarna holl slaynt iu dalt in
dalt utvärdat. Gilda lidwäll af mard
fot, and detta hollfallu dunda desiderat, wöll
bevärd, of detta bevis 18 hujus. om afstörindagen
dorden of i mardan af drabo qvinnu, wera fö-
föstrin med sorda expressioner (hujit föst, of
foll and i dunden, föst af fönda fitt hujit barn
i föm dan föm wäll wäll föst, man xundon
gofan sordan lidwäll dunden lörd and en,
andra bevis, föm af om affen af dalt ma,
begärd mat, of af ja föra timmar dänst 6 uo
git lörd gatt. ja dan darta sig jalla med
wif föst desiderat. földant sig af allan föst dan
man wolden aflagdr lörd of. utan of wera
danu min föfliga föst af ja föst uij
Gur. Guldin holl löst of holl bevärdlar.
Gur. Guldin i Geringe of 20 Julij. of 1767.
Ludwig Hünemöder
Academia Chirurgus
Lund.

Källor:

Landsarkivet i Lund.

Lantmäteriet.

Broschyrer över Gårdstånga och Holmby kyrkor.